

O SNĚHU DÁVNÝCH LET

Alois
Brandstetter

VOLVOX
GLOBATOR

O SNĚHU DÁVNÝCH LET

Alois
Brandstetter

zimní a vánoční vzpomínání

VOLVOX GLOBATOR

ALOIS BRANDSTETTER
Vom Schnee der vergangenen Jahre

Přeložil Ludvík Havel

Kniha vychází s podporou rakouského Spolkového ministerstva
pro výuku, umění a kulturu

Gefördert aus den Mitteln des Bundesministeriums
für Unterricht, Kunst und Kultur

© 1979/2003 by Residenz Verlag Salzburg-Wien-Frankfurt/Main
Translation © Ludvík Havel, 2018
ISBN 978-80-7511-407-5 (pdf)
ISBN 978-80-7511-406-8 (epub)

Rádio

V adventním čase roku 1948 jsme dostali první rádio. Rodiče byli původně ostře proti, nakonec ale ustoupili našemu dětskému nátlaku, děj se vůle Boží.

Tatínek byl silně konzervativní a popouzelo ho všechno nové, tudíž i lidové přijímače¹ z doby třetí říše. V tom vězí nějaká čertovina, říkával. Zůstával od časů první republiky přes stavovský stát monarchistou. Vystupoval proti technickým novotám, ale i proti bezbožnému duchu, který z nich vyzařoval. Odmítání tohoto přijímače, to byl projev jeho vzdoru. Bezpochyby měl pro něj i hodnověrné a praktické důvody a netajil je ani před starostou, který otce občas popichoval: Nu, mlynáři, teď si jistě taky pořídíš *jeden* rádio. Ale určitě ne lidový přijímač, protože ten potřebuje k provozu střídavý proud, a tvůj generátor vyrábí jen proud stejnosměrný. Doma prý ale starosta říkával: Když nemá člověk *svůj* rádio, nemůže k němu nikdo přijít a obvinít ho, že poslouchá nepřátelské nebo ilegální vysílání.

Byl chladný den na počátku prosince, když se maminka s rádiem vrátila z Welsu domů. Hned ráno nakázala mně a mému bratru Josefovi, abychom jí přišli v poledne naproti k omnibusu (řekla *onibusu*). Tak jsme ve stanovenou dobu stáli na zastávce a viděli, jak lidé vystupují z přeplněného autobusu. Uprostřed toho chumlu šla malá paní s velkou krabicí, to byla naše maminka s rádiem. Podala nám je, abychom je nesli. Balík to byl těžký a už podle váhy se od něj dalo leccos očekávat. Doma jsme ho před očima celé rodiny rozbalili a postavili na velký stůl. Naše nové rádio bylo aparát se zcela odlišnou přední a zadní stranou. Čelní stěna se dvěma malými polosloupky

¹ od 30. let 20. stol. levně vyráběné a prodávané rádio, vyvinuté na objednávku J. Goebbelse a využívané k nacistické propagandě

v rozích připomínala varhany, ale zadní strana byla nevzhledná, deska byla k přístroji na několika místech velmi necitlivě přitlučena hřebíky. Vpředu huj, vzadu fuj, poznamenal bratr Felix. Bedýnka to byla fes-tovní, aspoň se nám to tenkrát zdálo, vypadala jako z jednoho kusu. Natřená byla jako fajnový nábytek do ložnice. Rozhlasový průmysl tehdy totiž zaměstnával i truhláře a malíře.

Po straně přístroje byl umístěn knoflík, jímž se daly nastavit dlouhé, střední a krátké vlny. Maminka ale podotkla, že pro nás přicházejí v úvahu jen ty střední. Kromě toho jí prý prodavač řekl, že většiny názvů měst na přední straně přístroje si nemáme všímat, protože nás se týkají, jak zdůraznil, jen Linec a Mnichov. Mnichov by prý měl být nejvhodnější pro předpověď počasí. Jména stanic mi navíc připadala zmatená, považoval jsem je všechna za vymyšlená: Sottens, Hilversum, Bordeaux, Ceneri, copak někdo něco takového někdy slyšel? Koukni se sem, upozornil mě tatínek, tady jsou i nepřátelské stanice. I jako dítěti mi tehdy bylo hned jasné, že pro nás, selskou rodinu na venkově, přicházejí v úvahu nanejvýš střední vlny. Dlouhé vlny byly jistě určeny pro bohatší lidi ve městě. Krátké vlny jsem pak spojoval s chudšími rodinami dělníků a drobných domkářů. Velmi krátké vlny tehdy ještě nikdo neobjevil.

Maminka řekla, že prodavač *náš* rádio už nastavil a poznamenal, abychom s tím nehýbali. Vysvětlila mu totiž, že tatínek chce poslouchat jen politické zprávy a ona a my děti vlastně jen koncerty na přání, které prý bývají moc krásné. Když se pak prodavače zeptala, jak se má rádio nařídit, aby bylo možné poslouchat hlavně zprávy a koncerty na přání, hned to sám udělal.

Můj bratr Felix rozuměl technice a fyzice z nás všech nejvíc, i když ještě chodil na základní školu. Tvrdil mamince, že prý měla chtít rádio se šesti lampami. Se šesti lampami už se dá poslouchat docela slušná muzika, povídal. Když jsem později vyprávěl jednomu kamarádovi, že jsme dostali rádio se šesti lampami, jen se ušklíbl, že to nic není, tomu prý se může jen zasmát, protože doma mají rádio s dvanácti lampami. Kromě toho se prý správně říká *to* rádio a ne *ten* rádio. Zeptal se mě, zda si nemyslím, že slovo rádio pochází od Radi¹, což se ovšem spisovně řekne Rettich. Pak roztáhl ruce, aby mi ukázal, jak velké je

¹ der Radi – v rak., bavorské a hovor. němčině der Rettich = ředkev

jejich rádio se dvanácti lampami. Tak velké máte rádio? podivil jsem se. Připadá mi, že si je pleteš s kachlovými kamny.

Počet lamp hrál v dětských rozhovorech o rádiích důležitou roli, podobně jako počet kamínků v hodinkách. Když někdo dostal k biřmování hodinky, zněla první otázka: Kolik kamínků v nich máš? Navíc musely být náramkové a ne nějaké staromódní, kapesní. Pokud někdo řekl, že v jeho hodinkách je patnáct kamínků, hovor rychle utichal. Patnáct bylo hodně, víc se nedalo ani čekat. Patnáct kamínků, to svědčilo o bohatém kmotrovi. Aby hodinky opravdu za něco stály, musely mít pod sklíčkem vytištěno: *made in Switzerland a 15 jewels*. Všemu ostatnímu říkaly děti *prátr*. Další v pořadí důležitosti byla záruka. Jak dlouhou máš na ty hodinky záruku? zeptal jsem se jednou kluka ze sousedství, Řekl, že rok. To se ti můžu jen smát! zvolal jsem triumfálně. Moje hodinky od kmotra mají záruku dvanáct měsíců!

Dlouho jsme nemohli rádio poslouchat, protože jsme neměli možnost je zapojit. Tatínek provozoval vedle svého mlýna malý generátor, který zásoboval dům stejnosměrným proudem. Jenže ten, který přiváděl tatínek z mlýna do domu, byl pro maminku a nás, děti, jen pro zlost. Že se za takový proud nestydí! rozčilovala se maminka na otce. Jen se na něj podívejte, říkávala nám, když bylo světlo pokojové lampy obzvlášť slabé a pokoj ozařovalo jen chabě. Jistě ten mlynář usnul venku na pytlích a zapomněl vysekat lupení kolem lopatek turbíny. A my tu teď musíme sedět potmě, povídala, a nevidíme ani vlastní ruku, když si ji dáme před obličej. Kdybychom se už konečně připojili k elektrárenské společnosti! Taky naše služka si často stěžovala na tatínkův proud. Říkala, že v zimě musí sahat kravám na vemena, aby v té tmě poznala, kterou už dojila a kterou ještě ne. Není prý bohužel kočka, která i ve tmě dobře vidí. Hlavně v zimě, když bylo v Innbachu málo vody a tatínek veškerou její sílu spotřeboval na mletí, posílal nám do domu jen velice málo proudu. Ty to máš dobrý, posmíval se mu jeden ze sousedů, aspoň nemusíš při tý své lampičce ani zatemňovat. Bylo to na konci války, kdy z lidových přijímačů místo fýrerových proslovů neustále zněla hlášení o leteckých útocích a příletu leteckých eskader a nařizovalo se zatemňovat. Za války i po ní, dokud jsme se nepřipojili k elektrárenské společnosti, byla pro nás zima vždycky velice temná a pochmurná doba. Tohle světlo, říkala maminka, je dobré jen k tomu, aby se zhaslo

a šlo spát. Při ručních pracích si člověk jen zkazí oči. A tak ráda by zašívala!

Ovšem na Štědrý den byl náš dům jasně ozářen. Tatínek totiž v tento tak zvaný „skorovánoční den“¹ vždy již brzy odpoledne odstavil mlýn, přehodil veškerou jeho vodní sílu na starý generátor na stejnosměrný proud a přišel do domu. Pokoj nádherně zářil, byl tak osvětlen, že mi připadal skoro cizí. To je ale světlo! říkávala služka. Tomu se říká světlo! pochvalovala si. Takové by si přála mít po celý rok. To by byla práce ve stáji úplně hračka! Tatínek mrkl na žárovky. Dneska jsem vám pěkně zatopil! dodal pyšně. Ale právě o Vánocích se často stávalo, že některá z nich nevydržela. Žárovky si totiž zvykly na tak malý příděl proudu, že ten vánoční nápor elektřiny byl nad jejich síly. Vánoce tak působily na naše žárovky jako šok. Maminka měla ovšem vždy po ruce svíčky. Bez nich, říkala, bychom si tu krásně poseděli potmě.

Poté, co jsme se rádiu všichni dostatečně naobdivovali a za nějakou dobu je důkladně přezkoušeli, řekla maminka, že teď *ten* rádio zas vypneme a zapneme ho až na Boží hod v poledne, kdy se z Říma vysílá požehnání Svatého otce. To bude pro *náš* rádio dobrý začátek a do jisté míry i posvěcení, dodala. O adventu, v postním čase a o svátcích, podotkla, se nesluší poslouchat rádio. Maminka totiž od počátku považovala poslouchání rádia za kratochvíli, která podle církevního přikázání – podobně jako svatební veselí – není vhodná do časů rozjímání. Zábavy, i ty nevinné, prý zlehčují vážnost doby. Tak se podle ní například nehodilo v pátek si jen tak někam vyjít. V pátek to dělají jen usmrkanci, říkávala. Proto každoročně 25. listopadu, na svátek svaté Kateřiny Alexandrijské, patronky mlynářů a vdavekchtivých panen, otočila knoflíkem rádia doleva a řekla: Kateřina, na mou duši, na svůj svátek tanec ruší.

¹ Celý Štědrý den se v něm. jazykovém prostředí označuje jako: der Heilige Abend (svatvečer)

Nákaza

V létě roku 1952 vypukla v Horním Rakousku slintavka a kulhavka a krátce před Novým rokem se objevila i u našich krav. Její čas přichází jen v zimě, na teplo jsou totiž její bacily choulostivé. Horko je dokonce hubí, říkal veterinář. Člověk nemůže tuhle nákazu dostat, protože slintavka a kulhavka postihuje tlamy a paznehty skotu, a člověk nemá tlamu ani paznehty, ale pusu, prsty a na nich nehty. Člověk zkrátka není sudokopytník. Tak je to tedy, uvažoval jsem, i slova mohou chránit člověka před nemocemi. Tehdy se ovšem mluvilo o jednom mladíkovi, který údajně tuhle nemoc dostal, vypadaly mu všechny zuby a musel si toho hodně vytrpět.

Mezi obyvateli panoval v oné zimě z nákazy velký strach. Lidé se bacilů přímo štítily, každý považoval ostatní za nakažené a za bacilonosiče. Utrpěly tím tehdy i mnohé staré známosti a sousedská přátelství. S bacily, povídal veterinář, nemá ovšem tahle nákaza vůbec nic společného, při ní se jedná o viry. Lidi ale raději zůstávali u bacilů. Kdybych tak dokázal těm venkovanům objasnit rozdíl mezi viry a bacily! posteskl si zvěrolékař rezignovaně. Mezi viry a bacily je přece asi takový rozdíl jako mezi koňmi a kravami. Tenhle příklad byl přesvědčivý. Tak viry, říkáte, pane doktore?

Zvěrolékaři nebyli v této kritické době mezi obyvatelstvem příliš oblíbeni. Majitelé hospodářských zvířat je dokonce považovali za nebezpečné šířitele nákazy. Sedláci si odvykli podávat jim ruku. Ještě řadu let poté, když si náš zvěrolékař stavěl dům, se povídalo: Může za něj poděkovat té nákaze. Za tento krásný dům může být pan doktor vděčný jen a jen svým virům. Viribus unitis¹, říkával zvěrolékař, muž se smyslem pro humor a velkou snášenlivostí, když se k němu donesla

¹ V jednotě je síla

tato zvěst. Co to říkal? ptali se lidé. Málokdo tomu rozuměl. Předseda selského svazu se navíc nechal slyšet, že sedláci vzdychají a naříkají, a pan doktor jezdí jednou týdně na sezení svého akademického spolku do Welsu zpívat *Gaudeamus igitur*. Co je pro jednoho radost, je pro jiného žal, říkalo se.

Vánoce onoho roku mám v paměti jako velice smutné. Vánoční nálada ne a ne přijít, přesněji řečeno bylo něco takového úplně vyloučené. V naší obci bylo v tu dobu několik stavení postižených nákazou a stále jich přibývalo. Epidemie přitom nepostupovala důsledně dům od domu, ale na přeskáčku. Štěstí je slepá kráva, nechal se slyšet zvěrolékař. Po vsi se povídalo, že panu doktorovi je všechno fuk. Nakonec nákaza žádný dům nevynechala. Na Štědrý den jsme tenkrát při modlení přidali k růženci krátkou prosbičku: Dej, svatý Leonarde, ať nás a náš dobytek ve stáji Bůh ochrání!

Naše rodina měla starosti i kvůli obchodu. V roce 1950 obnovil tatínek chod své černé pekárny, kterou provozoval už před válkou a která podle živnostenského oprávnění patřila k mlýnu v souladu se starým povolením a licencí tak zvaného Patentu Marie Terezie. Teď se obával, že by se po třítýdenní karanténě, kterou musely postižené domy projít, mohli jeho nedávno získaní zákazníci rozprchnout. Důsledky karantény však postihly nejvíc sedláky, ti navíc v té době museli zastavit i provoz vlastních pekáren a výměnou za obilí se zásobili chlebem od pekaře. I mezi mlynáři byla velká konkurence, byla to doba velkého úbytku mlýnů. V rakouském mlynářství, povídal tatínek, řádí nákaza už dlouho. Myslel i na to, že by se zbavil svého dobytka a tím by mohl předejít možným obchodním potížím, ale k tomu tehdy nedošlo.

Bylo to v pátek po Vánocích, krátce před Novým rokem – otec upekł spoustu chleba, normální selský chléb a hodně chleba do zásoby, což je v Horním Rakousku kolem Vánoc a Nového roku zapotřebí – když tu zničehonic stály naše krávy apaticky ve stáji a už nechtěly žrát. V tlamách se jim záhy objevily hnisající puchýřky, neklamné znamení nemoci. Veškerá opatrnost ani sypání chlorového vápna před dveře a brány nepomohly, o svatém Leonardovi ani nemluvě. Otec došel k názoru, že se na té nákaze vůbec nic nezmění, jestli ji nahlásíme dnes, nebo zítra. Tak s tím ještě chvilku počkáme, uvažoval, a aspoň prodáme chleba pečený do zásoby. Kravám ho dávat nemůžeme, povídal,

vždyť už nemůžou žrát. Chleba namočený v pití se ostatně nezřídka dostal do žlabu, když se otec přepočítal o jednu várku, to znamená o jednu pec.

Když nákaza postihla většinu chovu, vrátil se postupně náš společný život do normálu. Zpočátku, když vesnici postihla epidemie, chovali jsme se k těm několika nakaženým kravám jako k malomocným outsiderům, ale jak osudná epidemie zasáhla převážnou většinu selských stavení a začala se chovat demokraticky, byli naopak majitelé několika dosud nepostižených statků považováni za podezřelé podivíny, kteří si nadále nezaslouží žádné ohledy. Kdoví, zda nákazu nezatajili? Statistika je označila za výjimky a tím jim způsobila bezpráví.

Nakonec, po všem tom zděšení, obrovském vzteku a proklínání epidemie se dokonce u postižených objevil šibeniční humor. Hráči metané z domů, které stihla nákaza, se scházeli na zamrzlých rybnících, čímž porušovali podmínky karantény. Rybníky byly záhy skoro plně v jejich rukou. Na jednom jediném se scházeli „nenakažení“, na ně se ovšem pohlíželo jako na „dosud nenakažené“. Postižení nazývali v žertu sami sebe „nakaženým stádem“. Když se k nim chtěl připojit někdo nový, ptal se prosebně: „Smím se u vás, prosím pěkně, nakazit?“

Ani vyhlídky karbaníků při hře nebyly přepočítávány podle pokřiku: *Šestky, devítky ukaž*, ale: *Šestky, devítky nakaž*. Světnicím, kde se sedláci v karanténě scházivali ke kartám, se tehdy říkalo „morové jeskyně“. Rčení o kravách a telatech, jež zaujímají v našem nářečí důležité místo, byla teď slyšet velmi často, aktuální situace však pozměnila jejich původní smysl. Když chtěl někdo při hře dělat haura, a nevyšlo mu to, zvolal, jako by se vyťasil se zapomenutým trumfem: *Kráva je pryč, ať je pryč i tele!* Jindy takového frajera popichoval jeho protihráč: *Krávy, co nejvíc bučí, dávají nejméně mléka*. Špatná karta byla ocejchována jako *nakažená*. Ale i vysoce ceněné karty a některé postupy byly tehdy kvůli jejich zásadnímu vlivu na výsledek hry označovány jako *mor* nebo *epidemie*. Tak dostal *průlom* při tzv. „preferenci“, velmi radikálním způsobu hry, označení *nákaza*. Při něm bylo nutné udělat všechny štychy, žádný se nesměl vynechat. Pokud někdo vynesl kartu hned po jejich rozdání, říkalo se tomuto uchvátanému způsobu hry „*čerstvě nadojené mléko*“. Když jste drželi v ruce karty, které k sobě z větší části nepatřily, říkali sedláci takové sestavě *svinský*